

Naslov originala:
Ian McEwan, *The Cement Garden*
© Ian McEwan

IJAN MAKJUAN

BETONSKI VRT

Prevela s engleskog
ARIJANA BOŽOVIĆ

Izdavač
PAIDEIA, Beograd
Generalni direktor
PETAR ŽIVADINOVIĆ
Glavni i odgovorni urednik
VESNA JANJIĆ
Urednik izdanja
ARIJANA BOŽOVIĆ

© 2010, PAIDEIA, za ovo izdanje

PAIDEIA
BEOGRAD, 2010.

Prvi deo

Nisam ubio svoga oca, ali činilo mi se ponekad da sam ubrzao njegov odlazak. A osim što se podudarila s jednim preokretom u mom sopstvenom fizičkom odrastanju, njegova smrt izgledala je beznačajno u poređenju sa onim što će se tek dogoditi. Prvih nedelju dana smo moje sestre i ja pričali o njemu, a Su je neosporno plakala kad su ga ljudi iz hitne pomoći zašuškali u jarkocrveno ćebe i odneli sa sobom. Bio je bolešljiv, naprasit i opsesivan čovek, sa žućkastim šakama i licem. Dodajem ovde i pričicu o njegovoj smrti samo da bih objasnio kako je došlo do toga da sestre i ja raspoložemo tako velikom količinom cementa.

Početkom leta u mojoj četrnaestoj godini pred našom kućom zaustavio se jedan kamion. Sedeo sam na stepeniku pred ulaznim vratima i iznova čitao neki stari strip. Vozač i još jedan tip krenuli su prema meni. Bili su prekriveni sitnom, bledom prašinom, tako da su im lica izgledala sablasno. Obojica su resko zviždukali, svaki svoju melodiju. Ustao sam i sakrio strip iza leđa. Više bih voleo da su me zatekli kako iz očevih novina čitam izveštaj s konjskih trka, ili bar fudbalske rezultate.

„Cement?“, rekao je prvi tip. Zatakao sam palce u džepove, prebacio težinu na jednu nogu i malčice suzio oči. Želeo sam da kažem nešto prigodno i jezgrovito, ali nisam bio siguran da li sam ih dobro čuo. Predugo sam oklevao, jer tip je prevrnuo očima ka nebu i, s rukama na bokovima, zagledao se pored mene u ulazna vrata. Vrata su se otvorila i pojavio se moj otac grickajući lulu i stežući pod miškom tablicu s listovima papira i štipaljkom.

„Cement“, ponovio je taj isti, ovog puta bez dugouzlaznog akcenta. Otac je klimnuo glavom. Gurnuo sam zarolani strip u stražnji džep i pošao za njima trojicom stazom prema kamionu. Otac se izdigao na prste da zaviri preko ograde teretnog dela, izvadio lulu iz usta i ponovo klimnuo glavom. Onaj što je dotle ćutao manijački je zamahnuo rukom. Jedan čelični klin je uzleteo i bočna ograda je pala uz strahoviti tresak. U teretnom delu bile su naslagane papirne vreće cementa, tesno zbijene u dva reda. Otac ih je prebrojao, pogledao u svoju tablicu i rekao, „Petnaest“. Ona dvojica su mu odvrtila groktanjem. Sviđao mi se taj način razgovora. I ja sam u sebi rekao, „Petnaest“. Onda su ta dva tipa uprtila svaki po vreću na rame i krenuli smo natrag stazom, s tim što sam sada ja išao napred a otac iza mene. Zaobišli smo oko kuće i on je mokrim kamišem lule pokazao na šaht za ugalj. Ljudi su ubacili vreće u podrum i otišli ka svom kamionu da donesu nove. Otac je na tablici upisao neki znak olovkom koja je visila privezana na kanapu. Posle se klatio na petama i čekao. Ja sam se naslonio na ogradu. Nisam znao zašto nam treba cement, a nisam želeo da me zbog neobaveštenosti isključe iz jedne tako poletne radne zajednice. Prebrojao sam i ja vreće, a kad je posao bio završen, stajao sam ocu uz rame dok je potpisivao dostavnicu. Onda se on bez reči vratio u kuću.

Te večeri su se moji roditelji posvađali oko vreća cementa. Majka, koja je inače bila miran tip osobe, kiptela je od besa. Htela je da otac celu isporuku pošalje natrag. Tek što smo bili završili večeru. Dok je majka govorila, otac je perorezom čačkao po glavi svoje lule i prosipao crne strugotine po hrani koju jedva da je i taknuo. Znao je kako da upotrebi lulu protiv nje. Ona mu je sada objašnjavala koliko malo novca imamo i kako će Tomu uskoro biti potrebna nova odeća za polazak u školu. On je ponovo zatakao lulu među zube, kao da mu je baš taj deo anatomije nedostajao, a onda joj upao u reč i objavio kako „ne dolazi u obzir“ da se vreće šalju natrag i da je to kraj diskusije.

Pošto sam svojim očima gledao kamion i teške vreće i ona dva tipa što su ih istovarivali, slutio sam da je otac u pravu. Ali kako je samo važno i blesavo izgledao kad je tu svoju dranguliju izvukao iz usta, stisnuo je za glavu i uperio crni kamiš u majku. Nju je to samo još više raspalilo, glas joj je zapinjao u grlu od ogorčenja. Džuli, Su i ja smo neopaženo otišli gore u Džulinu sobu i zatvorili vrata. Povišeni i spuštani tonovi majčinog glasa dopirali su do nas kroz pod, mada su se same reči usput gubile.

Su je ležala na krevetu i kikotala se pritiskajući usta pesnicama dok smo Džuli i ja stolicom podupirali vrata. Onda smo požurili da svučemo Su i dok smo joj smicali gaćice ruke su nam se dotakle. Su je bila prilično mršava. Koža joj se zatezala preko rebara, a tvrd mišićavi hrbat zadnjice bio je čudnovato sličan njenim lopaticama. Među nogama joj je raslo bledoričasto paperje. U toj igri smo Džuli i ja bili naučnici koji pregledaju uzorak života iz spoljnog svemira. Govorili smo praskavim germanskim glasovima stojeći jedno naspram drugog iznad razgolićenog tela. Iz prizemlja je dopirao istrajan, rezignirani mrmor majčinog glasa. Džuli je ispod očiju imala visoke zašiljene jagodice i motrila je iz dubine kao neki redak uzorak divlje zveri. Oči su joj pod električnim svetlom izgledale krupne i crne. Kroz meke obrise njenih usana štrčala su dva prednja zuba i morala je malo da se napući kako bi prikrla osmeh. Čeznuo sam da pregledam svoju stariju sestru ali to nije bilo po pravilima naše igre.

„Und zo?“ Prevrnuli smo Su na bok pa onda na stomak. Noktima smo prelazili niz njena leđa i butine. Pomoću baterijske lampe smo joj zavirivali u usta i između nogu i pronašli onaj cvetić od naborane kože.

„Kako fam se ofo čini, her doktore?“ Džuli je to mesto protrljala navlaženim prstom i niz Suinu koštunjavu kičmu prostrujao je mali drhtaj. Pažljivo sam posmatrao. Navlažio sam i ja prst i kliznuo njime preko Džulinog.

„Nije ofo ništa ozbiljno“, rekla je na kraju, pa sklopila prorez palcem i kažiprstom. „Ali pratićemo dalji rasfoj, ja?“ Su nas je molila da je još malo pregledamo. Džuli i ja smo se znalački pogledali, u totalnom neznanju.

„A sada je red na Džuli“, rekao sam.

„Ne“, rekla je ona kao i uvek. „Na tebe je red.“ Još uvek na leđima, Su nas je preklinjala. Otišao sam u drugi kraj sobe, pokupio s poda Suinu suknju i bacio je preko nje.

„Ne dolazi u obzir“, rekao sam kroz imaginarnu lulu. „Kraj diskusije.“ Zaključao sam se u kupatilo pa seo na ivicu kade s pantalonama zarozanim do gležnjeva. Zamišljao sam Džuline bledomaslinaste prste između Suinih nogu i doveo se do onog svog trenutnog, suvog probada zadovoljstva. Ostao sam tako presamićen i kad me je grč prošao, i najednom sam shvatio da su glasovi u prizemlju odavno zamrli.

Sutradan ujutru sišao sam u podrum s mlađim bratom Tomom. Podrum je bio velik i izdelfen na nekoliko besmislenih prostorića. Tom se pribijao uz mene dok smo išli niz kameno stepenište. Čuo je i on za vreće cementa pa je želeo da ih vidi. Šaht za ugalj otvarao se u najveću prostoriju, gde su vreće ležale razbacane onako kako su padale preko ostataka prošlogodišnjeg uglja. Uz jedan zid stajao je veliki limeni kovčeg, koji je imao neke veze s očevim kratkim boravkom u vojsci, a jedno vreme je korišćen i za razdvajanje koksa od uglja. Tom je želeo da zaviri unutra pa sam odigao poklopac. Kovčeg je bio prazan i crn od gari, toliko crn da u prašnjavoj svetlosti nismo mogli da mu vidimo dno. Uveren da gleda u duboku rupu, Tom se uhvatio rukama za ivicu i viknuo u kovčeg pa čekao da čuje odjek. Kad se ništa nije dogodilo, tražio je da mu pokažem ostale sobe. Odveo sam ga u onu bližu stepeništu. Tamo su se vrata jedva držala na šarkama i konačno su otpala kad sam ih gurnuo. Tom je prsnuo u smeh i najzad uspeo da čuje odjek iz prethodne prostorije. U ovoj drugoj sobi stajale su kartonske kutije pune plesnive

odeće, koja mi uopšte nije bila poznata. Tom je pronašao i neke svoje stare igračke. Prezrivo ih je isprevrtao nogom i rekao mi kako su sve to klinačke stvari. Na gomili iza vrata ležao je stari mesingani krevetac u kojem smo svi redom spavali u svoje vreme. Tom mi je tražio da ga ponovo sklopim, pa sam mu rekao da su i kreveci isto klinačka stvar.

U podnožju stepeništa naleteli smo na oca koji je upravo silazio. Baš mene traži, rekao je, da mu pomognem u sređivanju onih vreća. Ponovo smo krenuli za njim u veliku sobu. Tom se plašio oca i hodao je poprilično iza mene. Tih dana mi je Džuli rekla kako će otac, pošto je sada praktično onesposobljen, morati da se takmiči s Tomom ako misli da privuče majčinu pažnju. Bila je to izvanredna ideja i dugo sam o njoj razmišljao. Tako prosto, tako bizarno, jedan mali dečak u nadmetanju s odraslim čovekom. Kasnije sam pitao Džuli ko će pobediti, a ona je kao iz topa rekla, „Tom, naravno, a tata će iskaljivati bes na njemu.“

I zaista je bio strog prema Tomu, večito ga je grdio kao da ima pik na njega. Upotrebljavao je majku protiv Toma manje-više isto onako kao što je protiv nje upotrebljavao svoju lulu. „Ne razgovaraj tako s majkom“, ili „Uspravi se u stolici kad ti se majka obraća“. Ona je sve to primala ćutke. Ako bi otac posle toga izašao iz sobe, načas bi se osmehnula Tomu ili bi provukla prste kroz njegovu kosu. Sada je Tom stajao malo dalje kod vrata i gledao kako nas dvojica zajedno vučemo po podu vreću za vrećom, pa ih slažemo uza zid u dva uredna sloja. Ocu je posle infarkta bilo zabranjeno da radi takve poslove, ali postarao sam se da on potegne isto koliko i ja.

Dok smo se saginjali i hvatali svaki za svoj kraj vreće, osećao sam kako on odugovlači, kako čeka da ja prvi zapnem. Ali svaki put bih rekao, „Jen, dva, tri...“ i potezao tek kada vidim da se njemu ruka napela. Ako se već od mene očekivao veći napor, želeo sam da on to jasno i glasno prizna. Kad smo završili

posao, izmakli smo se unazad, kao pravi trdbenici, da osmotrimo svoje delo. Otac se jednom rukom oslanjao o zid i teško je disao. Ja sam namerno disao što sam lakše mogao, na nos, iako mi se od toga mantalo u glavi. Ležerno sam stavio ruke na bokove. „Šta će ti sve ovo?“ Smatrao sam da sada imam pravo da pitam.

Jedva je procedio između dahtaja. „Za... vrt.“ Čekao sam da nastavi ali posle kraćeg ćutanja on se okrenuo da pođe. Na vratima je zgrabio Toma za lakat. „Vidi na šta ti liče ruke“, ukorio ga je, nesvestan kakve muzge njegova vlastita ruka ostavlja na Tomovoj košulji. „Hajde, penji se.“ Ja sam malo pričekao i onda počeo da gasim svetla. Kad je čuo škljocanje, bar je meni tako izgledalo, otac je zastao u podnožju stepeništa i strogo me opomenuo da pogasim sva svetla pre nego što pođem gore.

„Pa to i radim“, rekao sam iznervirano. Ali on se već glasno nakašljavao i penjao uz stepenice.

Više je gradio nego što je uzgajao taj svoj vrt, prema crtežima koje bi ponekad uveče rasprostirao po kuhinjskom stolu dok bismo mi gvirili preko njegovog ramena. Uzane staze od kamenih ploča vijugale su maštovito na putu do cvetnih leja koje su bile na korak ili dva udaljenosti. Jedna se u spirali uspinjala oko veštačkog brežuljka od stenja kao da savlađuje neki planinski prevoj. Naživcirao se jednom kad je video kako Tom ide pravo uz stenjak, a stazu koristi kao kratko stepenište.

„Penji se stazom kao čovek“, doviknuo je s kuhinjskog prozora. Travnjak je bio veličine stola za kartanje i oko pola metra uzdignut od tla pomoću hrpe kamenja. Po obodu travnjaka jedva se našlo prostora za jedan red nevena. Samo je on to nazivao visećim vrtom. U samom središtu visećeg vrta uzdizala se gipsana statua razigranog Pana. Neočekivani nizovi stepenika vodili su na sve strane, čas gore čas dole. Bio je tu i ribnjak s plavim plastičnim dnom. Jednom je otac doneo kući dve zlatne ribice u plastičnoj kesi. Ptice su ih istog dana smazale. Staze su

bile toliko uzane da si lako mogao da izgubiš ravnotežu i strmekneš se u cvetne leje. Cveće je birao tako da bude uredno i simetrično. Najviše od svega je voleo lale i sadio ih je u pristojnim razmacima. Nije voleo žbunje, bršljane i ruže. Ništa zamršeno kod njega nije moglo da prođe. Sa obe strane od nas kuće su bile planski porušene i leti je na praznim placevima bujao i cvetao raskošni korov. Pre prvog infarkta otac je nameravao da podigne visoki zid oko tog svog posebnog sveta.

Imali smo nekoliko izrabljenih porodičnih viceva, koje je otac ustanovio i održavao. Žaoke su pogađale Su zbog skoro nevidljivih obrva i trepavica, Džuli zbog ambicije da postane slavna atletičarka, Toma zbog povremenog piškenja u krevet, majku zbog slabog znanja aritmetike, mene zbog bubuljica, koje su baš u to vreme počele da mi pupe. Jednom sam mu za večerom dodao pun tanjir, a on je primetio kako bi radije da njegova hrana ne prolazi tako blizu mog lica. Smeh je bio trenutan i ritualan. Pošto je otac sam inscenirao ove štosove, nikad nijedan nije bio uperen protiv njega. Te večeri smo se Džuli i ja zaključali u njenoj sobi i krenuli da ispisujemo stranice i stranice najotrcanijih grubih šala. Sve što bi nam palo na pamet izgledalo je smešno. Skotrljali smo se s kreveta na pod, pridržavajući se za grudi, vrišteći od oduševljenja. Su i Tom su nam lupali na vrata, tražeći da ih pustimo unutra. Najbolji su, po našem mišljenju, bili vicevi u obliku pitanja i odgovora. U nekima smo ciljali na očev zatvor. Ali znali smo šta nam je glavna meta. Izabrali smo svoj najbolji izum, i onda smo ga glačali i uvežbavali. Pričekali smo nekoliko dana. Sedeli smo za večerom, i desilo se da on ispali još jedan vic o mojim bubuljicama. Čekali smo da Tom i Su prestanu da se smeju. Srce mi je tako snažno lupalo da je bilo teško postići hladnokrvan ton, onaj ležeran kao na našim probama. Rekao sam, „Danas sam u vrtu primetio nešto što me je šokiralo.“

„Ma nemoj?“, rekla je Džuli. „A šta to?“

„Jedan cvet.“

Činilo se kao da nas niko i ne čuje. Tom je pričao sam sa sobom, majka je dosula još malo mleka u svoju šolju, a otac je nastavio s vrlo brižljivim mazanjem putera na krišku hleba koju je držao pred sobom. Ako bi mu puter pobegao preko korice, hitro ga je vraćao glatkim potezom noža. Pomislio sam da bi možda trebalo da taj naš dijalog ponovimo malo glasnije i glednuo sam preko stola u Džuli. Ona je izbegavala moj pogled. Otac je pojeo hleb i izašao. Majka je rekla, „E, ovo ti baš nije trebalo“.

„Šta to?“ Ali ništa mi više nije rekla. Vicevi na očev račun smatrali su se neumesnim zato što nisu bili smešni. Kasnije se on držao uvređeno. Osećao sam krivicu baš kad sam očajnički želeo da osetim ushićenje. Probao sam da ubedim Džuli u našu pobedu kako bi ona za uzvrat ubedila mene. Odveli smo te večeri Su i stavili je da legne između nas, ali igra više nije imala nikakve draži. Su je počela da se dosađuje pa je ustala i otišla. Džuli je bila za to da mu se izvinimo, da ga na neki način obeštimo. To ne bih mogao da podnesem, ali kad mi se on posle dva dana prvi put obratio, osetio sam veliko olakšanje. Dugo posle toga niko nije pominjao vrt, a kad bi on prekrrio kuhinjski sto onim svojim crtežima, razgledao ih je sam. Posle prvog infarkta potpuno je obustavio baštenske radove. Korov je džikljao kroz sastave kamenih ploča, deo stenjaka se odronio, a mali ribnjak je presušio. Razigrani Pan se preturio na bok i raspolutio i niko ništa nije rekao. Mogućnost da smo Džuli i ja krivci za to sveopšte raspadanje ispunjavala me je jezom i radošću.

Ubrzo nakon cementa stigao je i pesak. Bledožuta gomila popunila je ugao dvorišta ispred kuće. Ispostavilo se, verovatno majčinim posredstvom, da projekat zahteva okruživanje kuće spreda i otpozadi, potpuno ravnom betonskom pločom. Otac je jedne večeri to i potvrdio.

„Tako će biti urednije“, rekao je. „Sada više neću moći da održavam vrt“ (nekoliko puta se kucnuo lulom po levoj strani

grudi), „a biće i manje blata po čistim podovima vaše majke.“ Toliko je verovao u razložnost svojih ideja da niko, od sramote a ne iz straha, ni reči nije rekao protiv ovog plana. Meni je, iskreno rečeno, prijala pomisao na ogromno betonsko prostranstvo oko kuće. Biće to mesto za igranje fudbala. Video sam već i kako nam tu sleću helikopteri. Iznad svega, mešanje betona i izlivanje ploče preko spravnjenog vrta bilo je očaravajući prestup. To moje uzbuđenje samo je poraslo kad je otac počeo da priča o iznajmljivanju mešalice.

Mora biti da ga je majka od toga odgovorila, pošto smo radove započeli jednog subotnjeg jutra u junu sa dve lopate. U podrumu smo rascepili jednu od papirnih vreća i napunili pocinkovanu kofu sitnim, bledosivim prahom. Onda je otac izašao napolje kako bi prihvatio kofu koju je trebalo da mu dodam kroz šaht za ugalj. Čim se sagnuo i ispružio ruke, pretvorio se u siluetu naspram belog, praznog neba u pozadini. Izručio je prah na stazu pa mi vratio kofu da je ponovo napunim. Kad se toga nakupilo dovoljno, dovezao sam puna kolica peska iz prednjeg dvorišta i dosuo ga na gomilu. Prema očevoj zamisli, morali smo pored kuće imati tvrdnu stazu radi lakšeg prebacivanja peska iz prednjeg u stražnje dvorište. Osim njegovih ne baš čestih ali britkih uputstava, ništa nismo govorili. Drago mi je bilo što tako tačno znamo šta radimo i šta onaj drugi misli da i nema potrebe da razgovaramo. Bar ovog jednog puta, osećao sam se opušteno u njegovom društvu. Dok sam ja donosio kofu vode, on je napravio humku od cementa i peska sa udubljenjem u sredini. Ja sam mešao dok je on dolivao vodu. Pokazao mi je kako da unutrašnjom stranom kolena poduprem ruku ispod lakta i poslužim se efektom poluge. Napravio sam se kao da to već znam. Kad se smeša ujednačila, naneli smo je na zemlju. Onda je otac kleknuo i uzeo da ravna površinu širom stranom jedne kratke daske. Stajao sam pored njega oslonjen na lopatu. On je ustao i naslonio se na ogradu i zatvorio oči. Kad ih je otvorio, počeo je

da trepće kao da je iznenađen što se tu našao, i onda rekao, „Pa, idemo dalje“. Ponovili smo celu operaciju, kante proturene kroz šaht za ugalj, kolica, voda, mešanje pa nanošenje pa ravnjanje.

Do četvrtog puta, dosada i poznate žudnje već su mi usporavale pokrete. Često sam zevao i osećao sam slabost u nogama sa zadnje strane kolena. U podrumu sam gurnuo ruke u gaće. Pitao sam se gde su mi sestre. Zašto i one ne pomažu? Dodao sam ocu napunjenu kofu, a onda, obraćajući se njegovoj silueti, rekao kako moram u toalet. Uzdahnuo je i u isti mah ispustio neki zvuk pucnuvši jezikom o nepce. Gore u kući, svestan njegovog nestrpljenja, radio sam na sebi vratolomnom brzinom. Kao i obično, imao sam pred sobom sliku Džuline šake između Suinih nogu. Odozdo sam čuo struganje lopate. Otac je sam mešao beton. A onda se i to dogodilo, ukazalo se sasvim neočekivano na unutrašnjoj strani mog ručnog zgloba, i mada sam o toj pojavi znao iz viceva i udžbenika biologije, i već je mesecima očekivao, nadajući se da nisam ništa drugačiji od ostalih, sada sam bio zapanjen i dirnut. Među paperjastim maljama, pružen preko ivice jedne sive mrlje od betona, svetlucaje kružić tečnosti, ne mlečne kako sam zamišljao, nego bezbojne. Liznuo sam ga vrhom jezika i nije imao nikakav ukus. Dugo sam piljio u njega, izbliza kako bih raspoznao ona sićušna stvorenja s dugim palacavim repovima. Dok sam tako posmatrao, kružić se zasušio i pretvorio u tanku sjajnu skramu koja je popucala kad sam promrdao ručni zglob. Odlučio sam da je ne spiram.

Setio sam se da me otac čeka i požurio dole. Majka, Džuli i Su stajale su u kuhinji i razgovarale kad sam prošao. Kao da ne nisu ni primetile. Otac je potrbuške ležao na zemlji, glave prislunjene uz tek naneseeni beton. U ruci je držao daščicu za ravnjanje. Prilazio sam polako, svestan da bih morao da odjurim po pomoć. Nekoliko sekundi nisam mogao da se pokrenem. Piljio sam zapanjeno, kao i neki minut ranije. Lagani povetarac zanjihao je izvučeni kraj njegove košulje. Posle toga je nastala

velika trka i galama. Stigla je hitna pomoć i majka se odvezla zajedno sa ocem, koga su položili na nosila i pokrili crvenim ćebetom. Su je u dnevnoj sobi plakala i Džuli se trudila da je uteši. U kuhinji je svirao radio. Ponovo sam izašao kad je hitna pomoć otišla, da pogledam našu stazu. Ništa nisam mislio dok sam sklanjao onu daščicu i brižljivo poravnavao otisak koji je ostao iza njega u žitkom, svežem betonu.